

کتاب‌باز!

آزمون منبع‌باز، روشی برای سنجش

((عباس حیدری / دانشجوی دکترای رشته تکنولوژی آموزشی))

اشاره

روش‌های تدریس متفاوت، شیوه‌های ارزشیابی متفاوتی نیز نیاز دارند. آزمون به شیوه کتاب‌باز که گاهی آن را آزمون «منبع‌باز» یا «جزوه‌باز» نیز می‌گویند، موضوعی است که بیشتر معلمان ما اطلاع چندانی از آن ندارند. بسیار مشاهده می‌شود که امتحانات با سؤال‌هایی که فقط محفوظات را می‌سنجند برگزار می‌شوند، اما در حال حاضر، با توجه به برگزاری غیرحضوری اکثر آزمون‌ها، آشنایی با چگونگی آزمون منبع‌باز برای معلمان یک ضرورت است؛ چرا که فارغ از اینکه نتایج آزمون‌های غیرحضوری مرسوم قابل استناد و اعتماد نیستند، اکثر آزمون‌هایی که در مدرسه‌ها برگزار می‌شوند، میزان یادگیری دانش‌آموزان را در سطح دانش یا حداکثر تا سطح فهمیدن می‌سنجند.

کلیدواژه‌ها: آزمون منبع‌باز، سنجش، ارزشیابی الکترونیکی

با نگاهی به شیوه آزمون «کتاب‌باز» می‌توانیم به جرئت ادعا کنیم که اگر این شیوه آزمون به‌صورت درست و اصولی اجرا شود، می‌تواند بخش عمده‌ای از معایب آزمون‌های حاضر را برطرف کند. برخلاف باور اکثر دانش‌آموزان و حتی معلمان، نه اجرای این شیوه آزمون آسان است و نه پاسخگویی به سؤالات آن، نیل به اهداف مطلوب این آزمون، در ابتدا نیازمند اصلاح روش تدریس است. در واقع، دبیران ضمن مطالعه و بررسی آزمون «کتاب‌باز» باید شیوه آموزش خود را به گونه‌ای برنامه‌ریزی کنند که در پایان دوره آموزش، برای برگزاری این نوع آزمون مشکلی نداشته باشند. بدیهی است، دبیرانی که در زمان تدریس صرفاً به محتوای کتاب‌ها اکتفا کنند یا در نهایت جزوه‌های آماده را به‌عنوان منبع امتحانی در اختیار دانش‌آموزان قرار دهند، نمی‌توانند آزمون خود را به‌صورت کتاب‌باز اجرا کنند.

ممکن است برخی از افراد به اشتباه تصور کنند آزمون کتاب‌باز نیاز به مطالعه ندارد، اما همچنان که در ادامه آمده است، از آنجا که سؤالات این نوع آزمون از منابع گوناگون مطرح خواهند شد، لازم است یادگیرندگان مطالعه بیشتری داشته باشند. چرا که بدون مطالعه حتی نمی‌توانند در بین منابع دنبال پاسخ سؤال‌ها بگردند.

لازم به ذکر است، طراحی سؤال و اجرای این نوع آزمون بسیار دشوار است، چون از یک طرف باید سؤال‌هایی طرح شوند که تمام محتوای کتاب یا مطالب مطرح‌شده در کلاس را شامل شوند و از طرف دیگر باید پاسخ آن‌ها عیناً در کتاب یا جزوه وجود نداشته باشد. همچنین، برای طرح سؤال نباید تنها به یک منبع یا کتاب اکتفا کرد، بلکه در فهرست منابع سؤال باید مجموعه‌ای از منابع که در طول دوره معرفی شده‌اند، وجود

داشته باشند. بنابراین، مهارت بالای معلمان و ارتباط آن با شیوه تدریس، یکی از عواملی است که موفقیت در اجرای آن را تضمین می‌کند.

نکات مهم

در اجرای آزمون با روش «کتاب‌باز» باید به چند نکته توجه کرد:

۱. مدت آزمون باید به‌طور دقیق محاسبه شود. بسیار مشاهده می‌شود که در برگزاری بعضی از آزمون‌ها، حتی مدرسان با تجربه، به‌صورت تخمینی، مدتی را که معمولاً بیش از زمان لازم برای میانگین کلاس است، در نظر می‌گیرند. در نتیجه بیشتر دانشجویان و دانش‌آموزان جلسه آزمون را بسیار زودتر از موعد مقرر ترک می‌کنند. این نشان‌دهنده محاسبه‌نکردن یا محاسبه اشتباه زمان توسط مدرس است.

۲. طرح پرسش توسط اشخاص دیگر. در بعضی از دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزشی با سابقه، کسی که پرسش‌ها را طراحی می‌کند، لزوماً همان مدرس کلاس نیست، بلکه از دیگر مدرس‌های با تجربه در آن موضوع است. همچنین، از متخصصان طراحی آزمون خواسته می‌شود با توجه به موضوع درس و هدف‌های آموزش، پرسش‌هایی را طرح کنند که همه مطالب را در برگیرند. در این حالت، یک عامل کنترل‌کننده هم برای مدرس ایجاد می‌شود که او ملزم می‌شود طبق رئوس مطالب درسی، تمامی مطالب را در کلاس پوشش دهد. به‌عنوان یک قاعده کلی، در روش آزمون‌گیری «کتاب‌باز»، پاسخ هیچ پرسشی نباید به‌طور مستقیم در کتاب یا جزوه وجود داشته باشد. در این روش، برای پرسش‌های عینی، گزینه‌های انحرافی به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که یادگیرندگان که درس را به‌خوبی یاد گرفته‌اند، بتوانند پاسخ صحیح را انتخاب کنند.

۳. در طراحی پرسش‌های انشایی یا تشریحی در حوزه شناختی، پرسش‌ها باید از مرحله «کاربرد» بالاتر باشند و در مراحل «تجزیه و تحلیل»، «ترکیب» و به‌ویژه «ارزشیابی و قضاوت» طراحی شوند.

روش «کتاب‌باز» بیش از نیم‌قرن است که در کشورهای پیشرفته آموزشی دنیا به اجرا گذاشته می‌شود. امروزه هیچ ضرورتی ندارد یادگیرندگان حجم انبوهی از مطالب را در ذهن خود انباشته کنند. در دوران انقلاب الکترونیک که اوج آن در ۲۰ سال اخیر بوده است، هر نفر می‌تواند با داشتن یک گوشی به شبکه جهانی وصل شود و اطلاعات مورد نیازش را در هر زمینه‌ای که باشد، به دست آورد.

لازم به ذکر است، افراد بعد از دو ماه ۴۰ درصد مطالب حفظ‌شده را فراموش می‌کنند. بنابراین، چگونگی به‌کاربردن آن مطالب است که اهمیت دارد. یادگیرندگان فراوانی هستند که درس را به‌خوبی حفظ می‌کنند، ولی وقتی از آنان خواسته می‌شود آنچه را خوانده‌اند، در شرایط زندگی واقعی به کار ببندند، از انجام آن باز می‌مانند. برای مثال، در هیچ اداره، مؤسسه آموزشی، شرکت یا به‌طور کلی در هیچ مکان کاری، کارمندان را محدود نمی‌کنند که کتاب و جزوه به محل کار نیاورد. گاهی دیده می‌شود در برخی مکان‌های کاری یا حتی برخی مطب‌ها، از کتاب‌های مرجع یا انواع کتاب‌هایی که در آن محل کاربرد دارند، استفاده می‌شود. مهم این است که دانش‌آموخته‌ها یادگرفته‌باشند و بتوانند از کتاب به‌عنوان ابزار کار استفاده کنند.

در چنین شرایطی، کتاب در دست کارمند یا کارشناس دانش‌آموخته را می‌توان به آچار در دست مکانیک تشبیه کرد.

راهکارهای اجرای موفق این نوع آزمون عبارت‌اند از:

۱. تشویق مدرسان به استفاده از روش‌های نوین تدریس و آزمون‌گیری، از جمله آزمون‌گیری با استفاده از روش «کتاب‌باز» (مورد اول نتایج مطالعات جنبش آموزش و پرورش پیش‌رو).

۲. آموزش دادن به مدرسان در مورد چگونگی طراحی پرسش‌هایی متناسب با روش «کتاب‌باز».

۳. باز گذاشتن دست مدرسانی که می‌خواهند با روش‌های نوین و ابتکاری به تدریس و آزمون‌گیری بپردازند. کارکنان مدیریتی، اداری و آموزشی از طریق اصلاح شیوه‌نامه‌ها و بخشنامه‌های مربوط به برگزاری امتحانات در مدرسه‌ها باید این نگرش را پیدا کنند. البته در این مورد مدرسان هم باید اطمینان کادر مدیریتی و آموزشی را جلب کنند.

۴. در جشنواره برترین طراحان سؤال که هر ساله در آموزش و پرورش برگزار می‌شود، امتیاز ویژه‌ای برای طراحان سؤالات امتحانی شیوه کتاب‌باز در نظر گرفته شود.

۵. توجیه و اطلاع‌رسانی به یادگیرندگان از نحوه برگزاری آزمون در همان ابتدای دوره باعث می‌شود آن‌ها نیز در نحوه یادگیری خود تجدیدنظر کنند و به امید مطالعه شب امتحانی نباشند.

۶. قبول کردن این موضوع که حتی ممکن است در بعضی از درس‌ها و در بعضی از دوره‌ها نیازی به برگزاری آزمون به شیوه مرسوم وجود نداشته باشد و شناختی که مدرس در طول دوره از یادگیرندگان به دست آورده است، می‌تواند مبنای قضاوت و تصمیم‌گیری باشد.

۷. گاهی اوقات طراح سؤال می‌تواند پاسخ برخی از سؤالات مطرح‌شده را نیز بیان کند، اما یادگیرنده باید در مورد پاسخ ارائه‌شده اطلاعات تکمیلی بیان کند. در واقع، با طرح چنین سؤالی میزان یادگیری دانش‌آموز را در سطح قضاوت و ارزشیابی خواهیم سنجید.

برخی از عباراتی که در این‌گونه سؤالات کاربرد دارند، عبارت‌اند از:

- مثالی شبیه نمونه ارائه کنید.
- دلیل شما چیست؟
- نظر شما چه تفاوتی با نظر حاضر دارد؟
- منبع اعتقادی شما چیست؟
- آیا همیشه چنین احساسی دارید؟
- دلیل مخالفت شما چیست؟
- فکر می‌کنید دیگران چه نظری دارند؟
- آیا می‌توانید به روشی دیگر بیان کنید؟

نوع دیگر یا می‌توان گفت افراطی‌تر برگزاری آزمون به طریق «کتاب‌باز»، حالتی است که در آن یادگیرندگان در جلسه آزمون به پرسش‌ها پاسخ نمی‌دهند، بلکه برگه آزمون به آن‌ها داده می‌شود تا در منزل پاسخ‌ها را بنویسند و برگه‌ها را در روز و ساعت مقرر تحویل دهند. این نوع آزمون در زمانی توصیه می‌شود که اولاً یادگیرندگان اعتماد مدرس را جلب کرده باشند و ثانیاً در طول دوره بارها از آن‌ها آزمون به‌عمل آمده باشد و نتیجه آزمون نهایی با نتیجه آزمون‌های قبلی ادغام و میانگین آن در نظر گرفته شود.